ੳ ੳ ਨਾਲ਼
ਤਿੰਨ ਲਗਾਂ
ਔਂਕੜ ਦੁਲੈਂਕੜ ਹੋੜਾ

ਹੋੜਾ ਲਾਉਣ ਵੇਲ਼ੇ ੳ ਦਾ ਮੂੰਹ ਖੁੱਲਾ
ਓ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅ ਮੁਕਤਾ
ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਲਗਾਂ
ਕੰਨਾ ਦੁਲਾਵਾਂ ਕਨੌੜਾ

ੲ ਤਿੰਨ ਲਗਾਂ
ਸਿਹਾਰੀ ਬਿਹਾਰੀ ਲਾਂ

Scanned by CamScanner

ਸ ਤੋਂ ੜ

ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਵਿਅੰਜਨਾ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਲਗਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸ	ਹ			
ਕ	ਖ	ਗ	ਘ	ਙ
ਚ	ਛ	ਜ	ਝ	ਞ
ਟ	ਠ	ਡ	ਢ	ਣ
ਤ	ਥ	ਦ	ਧ	ਨ
ਪ	ਫ	ਬ	ਭ	ਮ
ਯ	ਰ	ਲ	ਵ	ੜ

Scanned by CamScanner

ਲਗਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹ

1.	ਮੁਕਤਾ	ਕੋਈ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ
2.	ਕੰਨਾ	ਾ
3.	ਸਿਹਾਰੀ	ਿ
4.	ਬਿਹਾਰੀ	ੀ
5.	ਔਂਕੜ	ੁ
6.	ਦੁਲੈਂਕੜ	ੂ
7.	ਲਾਂ	ੇ
8.	ਦੁਲਾਵਾਂ	ੈ
9.	ਹੋੜਾ	ੋ
10.	ਕਨੌੜਾ	ੌ

ੳ ਅਤੇ ੲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਅੱਖਰ ਮੁਕਤਾ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

Scanned by CamScanner

ਮੁਕਤਾ

ਜਿਸ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲਗ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ

ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਕਤਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ੳ ਕ
ਤ ਮ ਜ
ਗ ਵ ਫ
ਲ ਟ ......

ਆਦਿ

ਕੰਨਾ

ਾ

ਇਹ 'ਆ' ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਅੱਖਰ ਤੋਂ ਅੱਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

Scanned by CamScanner

ਸਿਹਾਰੀ

ਿ

ਇਹ 'ਇ' ਦੀ ਅਵਾਜ਼
ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਖਰ
ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲੱਗਦੀ ਹੈ।

Scanned by CamScanner

ਸਿਹਾਰੀ

ਿ

ਇਹ 'ਈ' ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਖਰ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗਦੀ ਹੈ।

Scanned by CamScanner

ਔਂਕੜ

ਇਹ ਲਗ 'ਉ'
ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।
ਇਹ ਅੱਖਰ ਦੇ ਹੇਠਾਂ
ਲੱਗਦੀ ਹੈ।

Scanned by CamScanner

ਦੁਲੈਂਕੜੇ

ੂ

ਇਹ ਲਗ 'ਊ' ਦੀ
ਅਵਾਜ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ
ਅੱਖਰ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਲੱਗਦੀ
ਹੈ।

Scanned by CamScanner

ਲਾਂ

ੇ

ਇਹ ਲਗ 'ਏ ਦੀ
ਅਵਾਜ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ
ਅਤੇ ਅੱਖਰ ਦੇ ਉੱਪਰ
ਲੱਗਦੀ ਹੈ।

Scanned by CamScanner

ਦੁਲਾਵਾਂ

ੈ

ਇਹ ਲਗ 'ਐ' ਦੀ
ਅਵਾਜ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ
ਅੱਖਰ ਦੇ ਉੱਪਰ
ਲੱਗਦੀ ਹੈ।

Scanned by CamScanner

ਹੋੜਾ

ੋ

ਇਹ ਲਗ 'ਓ' ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਅੱਖਰ ਦੇ ਉੱਪਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

Scanned by CamScanner

ਕਨੌੜਾ

ੌ

ਇਹ ਲਗ 'ਔ' ਦੀ

ਅਵਾਜ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ

ਇਹ ਅੱਖਰ ਦੇ ਉੱਪਰ

ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

Scanned by CamScanner

ਲਗਾਖਰ

ਬਿੰਦੀ : ਕੰਨਾ, ਬਿਹਾਰੀ, ਲਾਂ, ਦੁਲਾਵਾਂ, ਹੋੜਾ, ਕਨੌੜਾ

ਮੁਕਤਾ ਕੇਵਲ ੳ ਨਾਲ

ਟਿੱਪੀ : ਮੁਕਤਾ, ਸਿਹਾਰੀ, ਔਂਕੜ, ਦੁਲੈਂਕੜ

ਅੱਧਕ : ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਖਰ ਦੀ ਦੂਹਰੀ ਅਵਾਜ਼

ਕੁਝ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੇ ਦੁਲਾਵਾਂ ਨਾਲ

Scanned by CamScanner

ਅਨੁਨਾਸਿਕ

ਙ ਞ ਣ ਨ ਮ

ਅਨੁਨਾਸਿਕ ਅੱਖਰ ਜਦ
ਕਿਸੇ ਲੰਮੀ ਲਗ ਦੇ ਪਿੱਛੇ
ਆਵੇ ਤਾਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ
ਬਿੰਦੀ - ਟਿੱਪੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ-

ਖਾਣ, ਪੀਣ, ਪਾਨ,
ਸੋਣਾ, ਝੋਨਾ ....
ਇਨਾਮ, ਨਾਮ,
ਮਾਮੀ, ਕੌਮ, ਮੋਮ

Scanned by CamScanner

ਅਨੁਨਾਸਿਕ

ਅਨੁਨਾਸਿਕ ਅੱਖਰਾਂ ਤੋਂ
ਪਹਿਲਾਂ ਅੱਧਕ ਦੀ ਅਵਾਜ਼
ਵੇਲ਼ੇ ਅੱਧਕ ਦੀ ਥਾਂ ਟਿੱਪੀ
ਵੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ–
ਕੰਮ, ਨਿੰਮ, ਜਿੰਨ,
ਕਿੰਨਾ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ......
ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ
ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਖੀਰ 'ਤੇ
ਨ ਨਾਲ਼ ਬਿੰਦੀ
(ਇੱਕ ਵਚਨ) ਨਹੀ ਲੱਗਦੀ....
ਓਏ ਜਵਾਨਾ, ਓਏ ਜ਼ਾਲਮਾ!
(ਬਹੁ-ਵਚਨ) - ਜਵਾਨਾਂ ਨੇ, ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੇ।

Scanned by CamScanner

ਨ - ਣ

ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਵਾਰਥ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ - ਖਾਣਾ, ਪੀਣਾ, ਹੱਸਣਾ, ਰੋਣਾ, ਗਾਉਣਾ ....

ਜਦੋਂ ਧਾਤੂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰ, ੜ, ਣ ਆਵੇ ਤਾਂ ਭਾਵਾਰਥ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ਼ ਨਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਕਰਨਾ, ਮੜ੍ਹਨ, ਖੜ੍ਹਨਾ....

ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਛਹਕਵੀ ਅਵਾਜ਼ ਵੇਲ਼ੇ ਣ ਅਤੇ ਬੱਝਵੀਂ ਅਵਾਜ਼ ਵੇਲੇ ਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ - ਭੈਣ, ਪਾਣੀ, ਬੀਨ, ਗਿਆਨੀ ......

Scanned by CamScanner

ਹ

'ਹ' ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੁਲਾਵਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵੇਲੇ 'ਹ' ਨਾਲ਼ ਸਿਹਾਰੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ

ਸ਼ੈਹਰ → ਸ਼ਹਿਰ
ਪੈਹਲਾ → ਪਹਿਲਾ
ਲੈਹਰ → ਲਹਿਰ
ਕੈਹਣਾ → ਕਹਿਣਾ
ਗੈਹਣਾ → ਗਹਿਣਾ
ਕੈਹਰ → ਕਹਿਰ

ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਹ ਨਿਯਮ ਦੋ ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲ਼ੇ ਸ਼ਬਦਾਂ, ਖਾਸ ਨਾਂਵ ਅਤੇ ਕੁਝ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੇ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

Scanned by CamScanner

ਹ

'ਹ' ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਹੋੜੇ' ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵੇਲ਼ੇ 'ਹ' ਨਾਲ਼ ਔਂਕੜ ਲੱਗਦਾ ਹੈ -

ਮੋਹਰ → ਮੁਹਰ
ਮੋਹਲਤ → ਮੁਹਲਤ
ਸ਼ੋਹਰਤ → ਸ਼ੁਹਰਤ

'ਹ' ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਕਨੌੜੇ' ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵੇਲ਼ੇ 'ਹ' ਦੇ ਨਾਲ਼ ਔਂਕੜ ਲੱਗਦਾ ਹੈ -

ਨੌਂਹ → ਨਹੁੰ
ਬੌਹਤ → ਬਹੁਤ
ਵੌਹਟੀ → ਵਹੁਟੀ

Scanned by CamScanner

ਜੇਕਰ 'ਹ' ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਤੇ ਲਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਆਵੇ ਤਾਂ ਲਾਂ ਕੱਟ ਕੇ ਲਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਸਿਹਾਰੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ-

ਕੇਹੜਾ → ਕਿਹੜਾ

ਕੇਹਰ → ਕਿਹਰ

ਸੇਹਰਾ → ਸਿਹਰਾ

ਮੇਹਰ → ਮਿਹਰ

ਹ

Scanned by CamScanner

ਕੰਨੇ ਦੀ ਲੰਮੇਰੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਨੇ ਨਾਲ 'ਅ' ਲਿਖੋ, ਜਿਵੇਂ -

ਚਾਅ, ਬਾਅਦ, ਲਾਅ, ਭਾਅ....

ਯ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਇ+ਆ ਜਾਂ ਇ+ਉ ਜਾਂ ਯਾ ਨੂੰ ਆ ਦੇ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ-

ਆਯਾ → ਆਇਆ

ਹੋਇਆ ← ਹੋਯਾ

ਕਯੋਂ → ਕਿਉਂ

ਜਯੋਂ → ਜਿਉਂ

ਤਯਾਗ → ਤਿਆਗ

ਗਯਾਨੀ → ਗਿਆਨੀ

Scanned by CamScanner

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਅੱਖਰ ਦੇ ਪੈਰ
'ਚ ਵ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਹੁਤ ਘਟ
ਗਈ ਹੈ - ਸ੍ਵਾਸ → ਸਵਾਸ
ਸ੍ਵੀਕਾਰ → ਸਵੀਕਾਰ

ਕੁਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪੈਰ 'ਚ
'ਵ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਠੀਕ ਵੀ ਹੈ-
ਸ੍ਵੈਮਾਨ, ਸ੍ਵੱਛ, ਸ੍ਵਰ, ਸ੍ਵਾਧੀਨ।

ਰ ੍ਰ ਜਿਸ ਅੱਖਰ ਨਾਲੋਂ 'ਰ'
ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵੱਖ ਕਰਨ ਤੇ ਉਚਾਰਨ
ਨਾ ਵਿਗੜੇ ਉੱਥੇ ਪੂਰਾ 'ਰ' ਵਰਤੋ,
ਜੇਕਰ ਉਚਾਰਨ ਵਿਗੜੇ ਤਾਂ ੍ਰ
ਵਰਤੋ - ਕਿਰਪਾ, ਇੰਦਰ, ਕਿਰਿਆ,
ਪਰਜਾ, ਪਰਗਟ, ਪੁੱਤਰ....
ਦ੍ਰਿਸ਼, ਤ੍ਰਾਹ, ਧ੍ਰੂ, ਪ੍ਰੈਸ, ਪ੍ਰੀਤ, ਦ੍ਰਿੜ .....

Scanned by CamScanner

ਹ ੍ਹ

ਕੁਝ ਪੰਜਾਬੀ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਤੇ 'ਹ' ਦੀ ਅਵਜ ਥੋੜ੍ਹੀ ਮੱਧਮ ਆਵੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ੍ਹ ਲੱਗਦਾ ਹੈ- ਚੁੱਲ੍ਹਾ, ਜਮ੍ਹਾਂ, ਜਗ੍ਹਾ, ਮੱਲੜ੍ਹ, ਪੜ੍ਹ, ਖੜ੍ਹ, ਖੋਲ੍ਹ, ਸੰਨ੍ਹ, ਨਿੰਮ੍ਹੀ, ਗੜ੍ਹ, ਯਮਲ੍ਹਾ, ਚੜ੍ਹਨਾ, ਰਿੰਨ੍ਹ,

ਕਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਰੀਂ 'ਹ' ੍ਹ ਲਿਖਣਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ-

ਜੇੜ੍ਹਾ, ਕੇੜ੍ਹਾ,

X

ਵੇੜ੍ਹਾ, ਮੇਣ੍ਹਾ,

Scanned by CamScanner

ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਨਗਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਜੋੜ ਕੇ ਲਿਖੋ: ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ, ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ .....

'ਵਾਲ਼ਾ' ਪਿਛੇਤਰ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ਼ ਜੋੜੋ - ਗੱਡੀਵਾਲ਼ਾ, ਦੁੱਧਵਾਲ਼ਾ...

ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਲਿਖੋ- ਕਰਮ ਦਈ, ਸੋਹਨ ਲਾਲ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਅਬਦੁਲ ਹਮੀਦ .....

ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ ਦੇ ਗਾ, ਗੇ, ਗੀ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ਼ ਜੋੜੋ - ਖਾਏਗਾ, ਖੇਡੇਗਾ, ਪੜ੍ਹੇਗੀ ......

'ਕੇ' ਨੂੰ ਧਾਤੂ ਨਾਲ਼ੋਂ ਨਿਖੇੜੋ:- ਖਾ ਕੇ, ਨ੍ਹਾ ਕੇ, ਪਾ ਕੇ, ਪੜ੍ਹ ਕੇ ....

Scanned by CamScanner